

## Увод

През 1968 г., скоро след като спечелват „Пулицър“ за литература, Уил Дюрант и съпругата му Ариел се съгласиха да дадат интервю за телевизията в дома си в Лос Анжелис в Калифорния. Интервюиращият, който се мислеше за нещо като интелектуалец, зададе на Дюрант следния въпрос: „Ако ви попитам кой е човекът, който най-силно е повлиял нашия век (XX в.), това би ли бил Карл Маркс?“

Дюрант се замисли за момент и каза:

– Ако говорите за влияние в най-широк смисъл, би трябвало да отдадем най-голяма тежест на изобретателите, на хора като Едисън. Несъмнено развитието на електричеството е трансформирало света в по-голяма степен от марксистката пропаганда. Ако пък говорите за идеи, смятам, че влиянието на Дарвин е дори по-голямо от това на Маркс, макар и да е в различно поле. Основният феномен на нашето време не е комунизмът, а упадъкът на религиозната вяра, който има най-различни последиствия върху морала и дори върху политиката, защото религията е инструмент на политиката. Но днес в Европа тя престава да бъде инструмент, тя има много малко влияние върху определянето на политическите решения, докато преди 500 години папата е имал по-мощни средства за въздействие от всеки друг светски владетел на земята.

В по-късен момент по време на същото интервю журналистът се обърна към домакина си и попита:

– Доктор Дюрант, от всички герои в „Историята на цивилизацията“<sup>1</sup> кого най-много бихте искали да познавате?

Дюрант остана замислен известно време и след това с каменен израз на лицето отсече:

– Мадам Дьо Помпадур.

Интервюиращият бе слисан.

– Но защо? – попита той.

В погледа на Дюрант играеше весело пламъче, когато отговори:

– Тя е била красива, очарователна и чувствена – какво повече може да иска човек?

Разказвам тези два анекдота не за да разкрия разбиранията на Дюрант за влиянието на изобретателите и биолозите върху човешката история, нито пък да илюстрирам способността му да обезоръжава с хумор журналистите, които се взимат прекалено на сериозно (веднъж той отбеляза, че хуморът е родствен на философията, защото и двете неща използват гледни точки, родени от една по-широка перспектива за живота), а по-скоро за да покажа, че неговото мнение и оценка за значимостта на личностите и събитията в човешката история беше нещо, за което постоянно бе питан – понякога два пъти в едно интервю.

Напълно разбираемо е защо Дюрант беше атакуван с такива въпроси. Ако човек посвети поло-

---

<sup>1</sup> „История на цивилизацията“ е 11-томно монументално изследване на Уил и Ариел Дюрант, над което те работят петдесет години до края на живота си. То съдържа 4 милиона думи, близо 10 000 страници и е преведено на повече от 20 езика. – Б. пр.

вин век на изследването и писането на пълна история на цивилизацията, е съвсем естествено хората да искат да узнаят до какви заключения е стигнал по време на начинанието си; да научат кои епохи, личности и постижения се открояват в ума му като най-велики и най-важни. Кого например Дюрант би включил в неговия Почетен списък на най-великите мислители в човешката история? Кои според него са наистина великите поети, онези, които продължават да докосват най-съкровените ни чувства стотици и хиляди години, след като са си отишли от този свят? И кои са онези безусловно най-добри книги, които човек трябва да прочете, за да получи смислено и полезно образование? През кариерата си Дюрант отговори на този нарастващ обществен интерес за ерудирани оценки, като написа серия от есета, съдържащи неговите лични схващания за „Десетте най-велики мислители“, „Десетте най-велики поети“, „Стоте най-добри книги за образование“, „Десетте върха в човешкия прогрес“ и „Дванайсетте най-важни дати в световната история“. Някои от тези материали бяха публикувани в периодичните издания, други бяха представени като лекции в препълнени зали само за правостоящи. Но ако случайно не сте си купили тези списания или не сте имали шанса да присъствате на някоя от тези лекции, не би било възможно да научите неговите заключения по тези въпроси. За щастие всичките тези есета бяха събрани във „Великите умове и идеи в историята“.

Да се формулира класификация и след това тя да бъде приложена в едно толкова широко поле на човешките постижения, е наистина трудно, но

Дюрант, както винаги, успява в това начинание по най-блестящ начин. Той не само представя неоспорими доказателства за своя избор, но също така насърчава читателя да формира свое собствено мнение и да погледне отвъд непосредственото си обкръжение и културна среда към онази сфера извън времето, която той нарича „Страна на ума“ – нещо като интелектуален дом, обитаван от героите на нашия вид, след като отслужат времето си на земята и изпълнят мисията си в своята епоха. Всъщност заглавието на първата глава на настоящата книга представя именно тази теза: „За безсрамния култ към героите“.

Философията, която винаги отеква в страниците на всички книги на Уил Дюрант, но най-силно във „Великите умове и идеи в историята“, е безскрупулно „прочовешка“ и има за цел да покаже величието на нашето интелектуално и артистично наследство. Всъщност Дюрант бе известен като „нежния философ“ и „радикалния светец“, защото той винаги се стремеше да говори за постиженията и прогреса в хода на човешката история. Накратко, той избра да осветли с перото си планинските върхове в историята на нашия вид.

„Великите умове и идеи в историята“ е книга, събрала безусловно най-доброто от нашето културно наследство за напътствие на бъдещите поколения, открояваща се с феноменалната ерудиция на Дюрант и уникалната му способност да обяснява най-дълбоките идеи и най-сложните събития по най-прост начин. Тя служи като чудесен увод към съчиненията на Уил Дюрант, като мярка за гения и пътеводител за онези забележителни места вър-

ху пейзажа на човешката история, които на всяка цена трябва да бъдат посетени.

Чрез прозата, която на места се издига до висотата на поезията, „Великите умове и идеи в историята“ е покана да влезете в света на „най-доброто от най-доброто“ и средство, чрез което човек може да познае и да се докосне до гения. Дивидентите от едно такова начинание са многобройни и по този повод Дюрант веднъж отбеляза:

„Ние не можем да живеем дълго в божествените селения на гения, без сами да станем малко по-изтънчени и по-добри. И въпреки че няма да намерим там затрогващото опиянение на младостта, ние ще открием едно трайно и кротко щастие, една дълбока радост, които времето няма да може да ни отнеме, докато накрая не отнеме всичко.“

## *За безсрамния култ към героите*

От многото идеали от младостта, даващи на живота смисъл и блясък, които липсват в студените перспективи на средната възраст, аз съхраних един-единствен, толкова сияен и красив, колкото и преди – безсрамния култ към героите. Във век, който уравнива всичко и не почита нищо, аз заставам до викторианеца Карлайл<sup>1</sup> и запалвам моята свещ, също както правел Мирандола пред статуята на Платон, пред олтара на великите мъже.

Казвам *безсрамен*, защото си давам сметка колко немодно е сега да признаем в живота или историята нечий гений, който е по-възвишен от нашия. Нашата демократична догма е сложила знак за равенство не само между гласоподавателите, но и между нашите лидери. Ние изпитваме радост да доказваме, че живите гении са просто посредствени хора, а мъртвите са митове. Ако може да се вярва на историка Хърбърт Уелс, Цезар е бил идиот, а Наполеон – глупак. Тъй като е невъзпитано да се величаем, ние постигаме същия резултат, хитроумно изтъквайки колко обикновени са били великите хора, които са живели на земята. При ня-

---

<sup>1</sup> Автор на книгата „За героите, култа към героите и героичното в историята“. – Б. пр.

кои от нас това може би е благороден и безкомпромисен аскетизъм, който ще изтръгне от сърцата ни последната следа от благоговение и преклонение, да не би старите богове да се върнат и да ни ужасяват отново.

Лично аз оставам верен на тази последна религия и откривам в нея удовлетворение и стимул, потраен от благоговейните възторзи на младостта. Колко естествено звучи титлата на индийския поет Рабиндранат Тагор, дадена му от неговите сънародници – *Гурудева* („Почитан учител“); защо например трябва да се дивим на водопади, планински върхове или лятна луна над тихо море, но не и на най-голямото от всички чудеса: човек, който е едновременно и велик, и добър? Толкова много от нас са просто талантиливи или умни деца в играта на живота, че когато се озовем в присъствието на гений, ние можем само да се преклоним пред него като пред Божие проявление, природна стихия или продължение на сътворението. Такива хора са самата душа на историята, за която политиката и индустрията са само рамка и кости.

Отчасти причината за нашата суха схоластичност, която накара Джеймс Харви Робинсън<sup>1</sup> да ни призове да хуманизираме знанието си, беше концепцията за историята като безличен поток от цифри и „факти“, в който геният играе толкова несъществена роля, че историците се гордеят, когато го игнорират. Ние дължим тази теория за историята най-вече на Карл Маркс. Тя върви ръка за ръка с едно схващане за живота, което изпитва недоверие

<sup>1</sup> Джеймс Харви Робинсън (1863–1936), американски историк, създател на т.нар. Нова история. – Б. пр.

към изключителния човек, завижда на значително по-големия му талант и величае смирените и посредствените като наследници на земята. В крайна сметка някои започнаха да пишат история така, сякаш тя никога не е била живяна, сякаш в нея никога не е имало никаква драма, никакви комедии и трагедии на боричкащи се или разочаровани хора. Живите исторически описания на Гибън<sup>1</sup> и Тен<sup>2</sup> отстъпиха пред камари от неуместна ерудиция, в които всеки факт беше правилно изложен, документиран и мъртъв.

Не, истинската история на човека не е в цените и надниците, нито в изборите и битките, нито дори в плавния ход на живота на обикновения човек; тя по-скоро е в трайния принос на гениите към сумата на човешката цивилизация и култура. Историята на Франция, казано най-учтиво, не е историята на френския народ, нито на онези безименни мъже и жени, които са обработвали земята, кърпели са обуца и са търгували с различни стоки (защото тези неща са били правени винаги и навсякъде). Историята на Франция е хроника на нейните изключителни мъже и жени, нейните изобретатели, учени, държавници, поети, художници, музиканти, философи и светци и на техния принос към технологията, мъдростта, художественото майсторство и морала на техния народ и човечеството. И това важи за всяка страна и за целия свят. Историята на всяка страна по същество е историята на ней-

---

<sup>1</sup> Едуард Гибън (1737–1794), английски историк; най-прочутият му труд е „Залез и упадък на Римската империя“. – Б. пр.

<sup>2</sup> Иполит Тен (1828–1892), френски философ, историк и художествен критик. – Б. пр.



ните велики личности. Какво сме ние останалите освен тухли и хоросан в техните ръце, така че те да направят расата малко по-добра от самите нас? Затова аз виждам историята не като мрачна сцена на политика и сеч, а като борба на човека с гений с упоритата инерция на материята и озадачаващата мистерия на ума; това е неговата борба да разбере, контролира и преправи себе си и света.

Аз виждам хората, стоящи на предела на знанието, разпръсквайки светлина малко пред себе си; хора, които ваят мрамора във форми, облагородяващи човека; хора, които моделират други хора в по-добри инструменти на величието; хора, които правят език от музиката и музика от езика; хора, мечтаещи за един по-изтънчен живот и живеещи този живот. Това е един процес на сътворяване, пожив от всеки мит; святост по-реална от всяка вяра.

Да размишляваме за такива хора, да станем техни скромни последователи, изучавайки живота им, да ги наблюдаваме как работят, стгрявайки се на огъня, който ги е поглъщал, е начинът да си върнем част от трепета на младостта, когато сме си мислили, пред олтара или в изповедалнята, че докосваме или чуваме Бог. В тази мечтателна младост сме вярвали, че животът е гибелен и че само смъртта може да ни въведе в рая. Но сме грешали. Дори сега, докато сме живи, ние можем да влезем в него. Всяка велика книга, всяка творба на осветляващото изкуство, всеки летопис на един отдаден живот могат да ни отворят вратата към Елисейските полета. Твърде рано сме изгасили пламъка на нашата надежда и благоговение.

Нека да сменим иконите и да запалим свещите отново.